

Landet ditt trenger deg! Men det er ikke alltid like delikat ...

Ungdoms tanker om pleie- og omsorgsykker

Helge Svare

Gutter mellom 16 og 18 år uttrykker klar motstand mot å skulle se for seg en fremtid innen pleie- og omsorgsykker generelt, og eldreomsorg spesielt. De ser for seg dette arbeidet som slitsomt, underbetalt og hel-seskadelig. I tillegg vekker forestillingen om nærhet til de eldres kropp og forfallet de representerer, ubehag. Det er imidlertid vanskelig å se noen sterk kjønnsdimensjon i guttenes forestillinger. De fleste av gutte-nes forestillinger og holdninger gjenfinnes hos jentene på samme klasse-trinn. Empirien som artikkelen bygger på, er hentet fra skriftlige oppgavebesvarelser fra 63 gutter og 105 jenter i tre kommuner i Telemark.

Hva slags forestillinger og holdninger har ungdom mellom 16 og 18 år om pleie- og omsorgsykker? Og kan de selv tenke seg en fremtid innen slike yrker? Dette er spørsmål vi søkte svar på gjennom en kvalitativ studie der skoleelever i tre Telemarks-kommuner bidro med sine betraktninger om temaet. Studien inngår i prosjektet *Menn i omsorgsykker* (MIO)¹ som har som mål å øke andelen menn i pleie- og omsorgsykkene, særlig innen pleie og omsorg for eldre. Derfor var vi i denne studien særlig opptatt av guttenes svar.

Den kommende eldrebølgen, kombinert med andre pågående demografiske, sosiale og kulturelle endringer, vil skape store utfordringer når det gjelder å skaffe til veie et tilstrekkelig antall kvalifiserte ansatte til å fylle stillingene innen pleie og omsorg for eldre i årene vi har foran oss. Dette har ført til at oppmerksomheten i økende grad har blitt rettet mot rekrutteringen til feltet (Helse- og omsorgsdepartementet 2006). Et spørsmål man har stilt seg, er hvorvidt noe av det kommende arbeidskraftsbehovet kan avhjelpes gjennom økt rekruttering av menn. Økte andeler menn i disse yrkene er også ønskelig av generelle likestillingshensyn. Men vil menn arbeide innen pleie og omsorg?

Ser vi på den faktiske søkningen til pleie- og omsorgssektoren, ser det ikke slik ut. Andelen mannlige søkere har vært stabilt lav i mange år, rundt 5–7 prosent (Helse- og omsorgsdepartementet 2006). I tillegg kan vi slå fast at arbeidsoppgavene som utføres på feltet, i stor grad faller inn under det som i vår kultur har blitt oppfattet som «kvinnelig» (Bakken 2004). Er det dette kvinnelige som bidrar til at andelen menn i pleie- og omsorgsyrkene fortsetter å ligge lavt? I så fall vil det også kunne gjøre det vanskelig å rekruttere flere menn til de samme yrkene. Er det slik? Er det forskjell på hvordan unge menn og unge kvinner ser på pleie- og omsorgsyrkene? Det ønsket vi også å finne ut mer om.

Empiri og metode

Empirien som artikkelen bygger på, er hentet fra tre kommuner i Telemark. Her ble et utvalg elever bedt om å besvare en skriftlig oppgave hvor de skulle gjøre rede for sine tanker rundt pleie- og omsorgsyrkene. Elever i 10 klasse i grunnskolen og 1. klasse i den videregående skolen deltok.

Klassene som deltok, ble rekruttert ved at MIO-prosjektet henvendte seg til et utvalg skoler i fylket, hvorpå en gruppe lærere med elever på de aktuelle klassetrinnene meldte sin interesse. I samarbeid med disse ble det så bestemt hvor mange klasser innen hvert klassetrinn, hver linje og hver skole som skulle delta. For å gjøre det lettere for lærerne å integrere prosjektet i en travel skolehverdag, ble de stilt fritt når det gjaldt hvordan oppgavene skulle deles ut, og hvordan de skulle besvares. Flertallet valgte å gi elevene en time på skolen til å besvare oppgavene. Så ble besvarelsene samlet inn uten å bli vurdert eller karactersatt av lærer. Det ble heller ikke lagt opp til noen felles diskusjon om temaet i klassen før oppgavene ble levert ut. Elever og foresatte var på forhånd blitt informert om at oppgavene skulle leses av en forsker og hva som var formålet med dette, og dessuten at oppgavene ville bli aidentifisert.

Elevene i videregående skole gikk til dels på allmennfaglig studieretning, noen av disse gikk i en klasse med fordypning innen idrettsfag, mens resten gikk på helse- og sosialfag. I klassene som deltok, samlet vi også inn og analyserte jentenes besvarelser. For selv om det var guttenes tanker og forestillinger som var i fokus for undersøkelsen, ga dette oss anledning til å undersøke i hvilken grad guttenes besvarelser skilte seg fra jentenes. Det er også grunnen til at vi i det følgende refererer svar fra både gutter og jenter.

I alt kom det inn skriftlige besvarelser fra 63 gutter og 105 jenter, de fleste på 1–2 sider. Grunnen til at antallet besvarelser levert av jenter ble større enn antallet levert av gutter, var at jentene særlig på helse- og sosial-

faglinja var i stort flertall. En grunn til at vi tok med en klasse med fordypning innen idrettsfag, var at det ga oss flere gutter, da andelen gutter her relativt sett var større enn i de andre klassene vi hadde tilgang til.

Oppgaveformuleringene i oppgavene som elevene ble bedt om å svare på, ble utarbeidet i samarbeid med lærerne. Det ble lagt stor vekt på å bruke et språk som var tilpasset elevenes modenhetsnivå. Elevene i 10 klasse og elevene på allmennfaglig studieretning i videregående skole fikk denne oppgaven:

Mange mennesker arbeider med å pleie folk som er syke eller gamle, eller som trenger hjelp av andre grunner. Det dreier seg om sykepleiere, hjelpepleiere, hjemmehjelpere, miljøarbeidere, omsorgsarbeidere og mange andre. Hvordan ser du for deg at det er å jobbe innenfor ett av disse yrkene? Bruk fantasien, forsøk å se for deg en typisk arbeidsdag, og skriv litt om hva du ser. Hva er det beste med jobben? Hva er det vanskeligste? Hvilke ulemper tenker du at en slik jobb har? Og kunne du selv tenke deg å ha en slik jobb?

Uttrykket «folk som er syke eller gamle» ble valgt for å invitere elevene til også å reflektere rundt hvordan det kan være å arbeide med pleie og omsorg for eldre. Elevene på helse- og sosialfag fikk denne oppgaven:

Hvorfor begynte du på helse- og sosialfag? Hva var de viktigste grunnene til at du valgte denne studieretningen, og ikke en annen? Hva slags arbeid ønsker du deg når du er ferdig med studiene? Beskriv din fremtidige arbeidshverdag slik du ser for deg at den kan bli. Hva er det beste med jobben? Hva er det verste? Hvilke ulemper tenker du at jobben din har?

Det er viktig å understreke at det i en kvalitativ undersøkelse som dette ikke er mulig å generalisere seg frem til representative funn som sier noe allment om *alle* 16- til 18-åringer i Norge. Styrken med en kvalitativ undersøkelse er at man får frem en fyldigere fremstilling av tematikken som studeres, enn den man normalt får gjennom en kvantitativ studie, og at man også på en grundigere måte får innsikt i erfaringer, opplevelser, tanker, forventninger, motiver og holdninger hos dem som deltar i undersøkelsen (Malterud 2003:32). Ofte vil man i en kvalitativ undersøkelse likevel legge ekstra vekt på forestillinger eller sammenhenger som kommer til uttrykk hos flere av informantene, slik vi også har gjort det her. For selv om man ikke automatisk kan slutte at de er representative i streng forstand, sier de likevel noe om hva som er typisk for utvalget man har studert.

I denne studien er det ellers, særlig når det gjelder ungdomsskoleelevene, liten grunn til å tro at de skiller seg vesentlig ut fra gjennomsnittet i landet som helhet. Måten den norske grunnskolen er organisert på, innebærer at enhver klasse normalt utgjør et tverrsnitt av befolkningen, med mindre bestemte grupper er over- eller underrepresenterte i området som skolen rekrutterer sine elever fra. I vår studie er ikke det tilfelle. Når det gjelder elevene på videregående klassetrinn, kan det være større forskjeller, dette er også reflektert inn i analysen under.

En mulig feilkilde i kvalitativ forskning er at svarene som informantene gir, fordreies for eksempel på den måten at de forsøker å gjøre intervjueren til lags ved å si det de tror han ønsker å høre. I dette prosjektet, der informantene ikke møter forskeren ansikt til ansikt, er dette problemet trolig lite. Derimot kan de gjennom svarene ha forsøkt å gi et godt inntrykk av seg selv til læreren. Ved gjennomgang av tekstene er det imidlertid lite som tyder på at besvarelsene er taktiske på denne måten. Snarere virker det særlig hos guttene som om det er det motsatte som gjelder: De er ikke redde for å si hva de mener, heller ikke når det kan sjokkere eller provosere.

Tekstene som ble samlet inn, ble analysert ved hjelp av dataprogrammet NVivo. Ved analysen ble det brukt en metode som i hovedtrekk samsvarer med det som hos Malterud (2003) beskrives som tekstkondenserende/fenomenologisk metode. Det vil i korthet si at begrepene som danner omdreiningpunktene for analysen, og som går igjen i fremstillingen under, er hentet fra det elevene selv fokuserer på i sine tekster. Det gjelder for eksempel forestillingen om det *kjedelige* ved pleie- og omsorgsarbeidet, eller om det *ubehaget* mange uttrykker i forbindelse med aldring, sykdom og død. Begge deler var noe svært mange av informantene kommer inn på i tekstene sine.

Annen forskning

Vi kjenner ikke til andre forskningsprosjekter i Norge der man har gått allment ut for å kartlegge ungdommers holdninger til pleie- og omsorgsyrker slik vi har gjort det. En lignende studie fra England gjort i aldersgruppen 11 til 17 år (Hemsley-Brown og Foskett 1999) viste imidlertid at selv om mange beundrer sykepleiere, er det få som selv ønsker å jobbe innen dette yrket. Bare snaue sju prosent uttrykte noen interesse for det. Noe av grunnen kan være at barna og ungdommene fremviste en generell skepsis til alle former for kroppsarbeid, og at de forestilte seg sykepleieyrket som slikt arbeid. Ser vi på deltakernes egne begrunnelser, svarer et overveldende flertall at de ganske enkelt «ikke er interessert», mens andre grunner som får tilslutning, er «for stor arbeidsbelastning» og at man «misliker syke personer».

I Norge er det gjort en rekke studier av verdiorientering og motivasjon hos studenter som har begynt på sykepleierstudiet (Dæhlen 2001, Dæhlen 2003, Jensen mfl. 2002, Tveit 2001). Annen forskning som har relevans for denne artikkelens tematikk, er av mer generell karakter og har enten form av generelle analyser av ungdomskulturen eller mer generelle studier av ungdommers utdannings- og yrkesønsker. Et eksempel på det siste er den internasjonale ROSE-undersøkelsen, som også har en norsk del (Schreiner og Sjøberg 2006), og NOVA-undersøkelsen *Ung i Norge 2002* (Rossow 2003) som vi kommer tilbake til nedenfor.

Et generelt trekk som mange forskere peker på når de diskuterer ungdommers valg av utdanning og yrke, er det vi noe skjematisk kunne kalle frisettingen av subjektet i det senmoderne samfunnet (Giddens 1991, Ziehe mfl. 1993). Mens unge mennesker tidligere i større grad var innvevd i tradisjoner eller fulgte i sine foreldres fotspor, fremstår fremtiden for dagens unge i større grad som åpen og formbar gjennom egne, frie valg. Mange har påpekt hvordan de unge møter disse forventningene gjennom en form for identitetsarbeid, der de blant annet gjennom valg av venner og fritidsaktiviteter forsøker å vise for seg selv og andre hvem de ønsker å være, og der også valg av utdanning og arbeid inngår som viktige elementer (Stokes og Wyn 2007). Man sikter seg ikke inn mot en bestemt yrkeskarriere bare for å ha noe å gjøre eller for å ha en sikker inntekt. Like viktig eller viktigere er at det man sikter seg inn mot, kan tjene som arena for selvrealisering og utvikling av egne talenter og evner. Når unge skal velge utdanning og yrke, tar de derfor i økende grad utgangspunkt i interesser, følelser og drømmer. De ønsker å finne noe de kan brenne for, noe spennende og berikende (Illeris mfl. 2002). Utsagn fra norske elever bekrefter dette bildet. Når de blir spurt om hva de vil jobbe med, svarer de at de vil oppleve noe «gøy og spennende». De vil ha et yrke å kose seg i, der de får utfordringer, kan bruke sin kreativitet og kan være med andre mennesker (Rossow 2003, Schreiner og Sjøberg 2006).

Selv om det er lett å kjenne seg igjen i dette bildet av den frie og selvrealiserende ungdommen som følger sitt eget hjerte og ikke lar seg styre av andre, bør betydningen av det ikke overvurderes. Også i det individ- og frihetsorienterte Vesten formes personer av sosiale eller kollektive strukturer, som virker uten at den enkelte nødvendigvis er klar over det (Krangle 2004). Sosioøkonomisk bakgrunn er en slik faktor. Det er fremdeles slik i Norge at unge fra lavinntektsgrupper systematisk følger andre veier gjennom utdanningssystemet enn andre (Hjellbrekke mfl. 2007, Hjellbrekke og Korsnes 2006, Heggen 2004, Seljestad 2003). Og det er ikke noe som tyder på at denne sosiale lagdelingen har blitt vesentlig mindre de siste årene (Stjernø 2008:36).

Kjønnsstradisjonelle valg

Sosiale normer og forventninger rundt kjønn utgjør en annen struktur som påvirker unge (Schreiner og Sjøberg 2006). I valg av studier gir dette seg utslag i at gutter oftere søker seg til realfag, teknologiske fag og økonomifag, mens jentene etter hvert er i flertall i de fleste andre fag, og nesten dominerende innen helse- og omsorgsfag (Roalsø 1997, Stjernø 2008:37). I NOVA-undersøkelsen *Ung i Norge 2002* (Fauske og Øia 2003) kommer det også frem at utsikter til fremtidig lønn synes å være viktigere hos gutter enn hos jenter. Gutter legger dessuten mer vekt på at arbeidet skal gi høy status og muligheter til å bli leder. Jentene på sin side har mer uttalte ønsker om å arbeide med mennesker og gjøre noe for andre. De vil også at arbeidet skal være samfunnsnyttig. Jentene uttrykker i tillegg et sterkere ønske enn guttene om at arbeidet skal være skapende og idérikt.

Undersøkelsen *Likestilling og livskvalitet 2007* (Holter mfl. 2008) bekrefter at dette bildet også gjelder for dagens unge mellom 17 og 24 år. Mennene i denne aldersgruppen svarer hyppigere enn kvinnene at de ønsker en jobb med god inntekt, eller en jobb der de kan løse tekniske eller praktiske oppgaver. Kvinnene på sin side svarer hyppigere enn mennene at de ønsker en jobb der de kan hjelpe andre, eller en jobb som lar seg kombinere med barn og familie. Forskjellene bør likevel ikke overdrives: Det er også en betydelig andel menn som bekjenner seg til det som tradisjonelt har vært regnet som kvinnelige verdier. For eksempel svarer rundt 30 prosent av mennene fra 17 år og oppover at det å hjelpe andre mennesker var en viktig verdi da de selv skulle velge utdanning og/eller yrke. Kvinneandelen ligger her rundt 50 prosent.

Elevenes besvarelser

La oss nå se på elevenes besvarelser og hva slags forestillinger og holdninger de uttrykker om pleie- og omsorgsyrkene, sett i lys blant annet av den kjønnsdimensjonen vi nå har skissert. Et mulig utslag av denne kjønnsdimensjonen ligger i det faktum at svært få av guttene som er med i studien, sier de ønsker å jobbe i et pleie- eller omsorgsyrke. Unntaket er to gutter på helse- og sosialfaglinja, hvorav den ene eksplisitt sier at han kunne tenke seg å jobbe med eldre. I tillegg er det én gutt på allmennfaglig studieretning som sier at han for en kortere periode kunne ha vurdert å jobbe som miljøarbeider på en institusjon.

Tanken på å jobbe i et pleie- eller omsorgsyrke vekker ikke allmenn begeistring hos jentene heller. Likevel finner vi blant jentene flere som sig-

naliserer entusiasme for feltet. «Jeg tror det å være sykepleier kunne ha vært kjempemoro, og det er et yrke jeg har tenkt kunne passet til meg,» skriver en jente i 10. klasse. Vi finner også flere jenter som sier at de gjerne vil jobbe med eldre:

Det å få muligheten til å hjelpe eldre, og gjøre hverdagen deres bedre, ser jeg på som noe veldig fint. (Jente, 10. klasse)

I alt svarer om lag en tredjedel av jentene i utvalget at de ser for seg at de kan komme til å jobbe enten innen pleie og omsorg for eldre eller som sykepleiere på andre områder.

Med unntak av de to guttene på helse- og sosialfaglinja som sier at de kan tenke seg å jobbe med eldre, er ingen av guttene i utvalget i nærheten av å signalisere entusiasme verken for sykepleieryrket i generell forstand eller for pleie og omsorg for eldre mer spesielt. Det nærmeste vi kommer en positiv innstilling til selv å skulle jobbe med pleie og omsorg blant disse guttene, er det vi kan kalle en «tja-posisjon». Denne tja-posisjonen kjennetegnes av at guttene ikke svarer kategorisk negativt, men heller ikke positivt. De befinner seg et sted midt imellom, likevel slik at de tenderer mer mot det negative enn det positive. Her er noen eksempler:

Det er jo en jobb jeg ikke ville hatt altfor mye imot og ha, men det frister ikke veldig mye. (Gutt, 10. klasse)

Jeg vet ikke helt om jeg ville hatt en sånn jobb, men det er ikke det verste jeg kunne gjort heller. (Gutt, 10. klasse)

Det overveiende flertallet av guttene har likevel bestemt seg: En jobb innen pleie- og omsorgssektoren er ikke aktuelt. Hva er grunnen til guttenes avvisning? Begrunnelsene de gir for dette, sier mye om hvordan de forestiller seg det å jobbe innen pleie og omsorg, særlig med eldre.

Kjedelig

Et sett med forestillinger kretser rundt ideen om at det å jobbe innen pleie og omsorg er kjedelig. Selve arbeidet er kjedelig, og det er lite variasjon mellom arbeidsoppgavene. Som en av guttene skriver:

Jeg tror en sånn jobb hadde vært MAX kjedelig. Vaske, rydde hos gamlinger, det hadde jo vært som å rydde ditt eget rom. Hver dag, hele uken, og samtidig sitte barnevakt. (Gutt, 10. klasse)

Arbeidets repetitive karakter fremheves også som negativt:

Står opp tidlig i 5–6 tida for å hjelpe gamlinger som er tidlig oppe. Stelle dem og så dra videre og gjenta operasjonen. Kjedelig INN og ut. (Gutt, 10. klasse)

Peker guttenes klager over pleie- og omsorgsyrkenes kjedsomhet mot en kjønnsdimensjon? Man skal være forsiktig med å felle en kategorisk dom over dette på bakgrunn av våre data. Og vi kan merke oss at også flere av jentene ser for seg arbeidet innen pleie og omsorg som kjedelig. Ulempen med et slikt yrke kan være at «man kan bli litt lei all vaskinga og ryddinga», skriver en jente i 10. klasse. Og en annen jente på samme klassetrinn uttrykker:

Jeg kunne ikke tenke meg en jobb som sykepleier. For meg blir det altfor mye kjedsomhet, har altfor dårlig tålmodighet til det. (Jente, 10. klasse)

Aldring, kropp og død

Et annet gjennomgående motiv guttenes svar peker mot når de skal begrunne hvorfor de ikke ønsker å jobbe innen pleie og omsorg for eldre, går på hvordan de forestiller seg de eldre. Noen har et klart bilde av at de eldre har vanskelige personligheter, de krever mye og er sjelden fornøyde. En gutt i den videregående skolen skriver:

Det vanskeligste er nok at de gamle er kravstore.

Viktigere og mer fremtredende er likevel de unges ubehag i forbindelse med forestillingen om de eldres kropp og det fysiske forfallet de er inne i. «Jeg liker ikke å ta på gamle folk,» skriver en gutt i 10. klasse, eller som en annen gutt på samme klassetrinn bemerker: «Gamle mennesker er ikke veldig delikate.» «Bare tanken på å vaske gamle ukjente mennesker gjør meg kvalm,» skriver en tredje.

Noen knytter ubehaget direkte til kroppslige avfallsprodukter, det at de risikerer å måtte «tørke pasienter bak». Men ubehaget de forestiller seg, er også mer omfattende. Det er selve alderdommen, det fysiske forfallet og alt det fører med seg, som vekker motstand.

Noen forestiller seg at kontakten med de eldre også kan true deres egen helse. Og engstelsen knytter seg ikke bare til det som muligens kan betegnes som realistiske bekymringer, som for eksempel frykten for at tunge løft kan gi ryggskader. Engstelsen dukker også opp som en mer udifferensiert frykt for «smitte».

Man kan bli smittet av diverse sykdommer. (Gutt, 10. klasse)

Det har tradisjonelt vært kvinner som har håndtert oppgavene og utfordringene som knytter seg til pleie av eldre. Innebærer dette at unge jenter i dag har større toleranse for tanken på pleietrengende eldre og deres kropp? Jentenes besvarelser viser i så fall at bildet ikke er entydig. Også i jentenes tekster finner vi at forestillingene om sykdom, forfall og nærkontakt med pasienter vekker ubehag. Her er to eksempler:

Syke mennesker generelt gjør meg utrolig ukomfortabel. (Jente, 10. klasse)

Ulemper med denne jobben vil være alle tingene en må hjelpe de eldre med [...] vask, dusj, bleieskift. Dette må være de ekleste tingene med jobben. Tanken på å stelle en eldre mann ... Jeg tror ikke akkurat det hadde vært jobben for meg. (Jente, allmennfag)

Møtet med egen maktesløshet

De emosjonelle reaksjonene vi har sett på så langt, er direkte og umiddelbare. Reaksjonene er emosjonelle, direkte og sterke. Men guttenes tekster bærer også bud om responser av en mer selvrefleksiv karakter, der de forestiller seg hvordan møtet med de eldres fysiske forfall og eventuelle død vekker en ubehagelig følelse av hjelpeløshet hos dem.

Det vanskeligste med jobben, tror jeg, er å se mennesker som ikke har det godt, og som muligens synger på siste vers. (Gutt, allmennfag)

Eller som en annen skriver:

Det verste blir når jeg møter veldig syke mennesker som jeg ikke kan hjelpe. (Gutt, helse- og sosialfag)

Det å skulle være vitne til at mennesker dør, kan også være smertefullt:

... så plutselig dør en av pasientene dine, som du har blitt glad i på en måte. Jeg ser for meg en dag på en sånn jobb som bare masse blod, død og elendighet. (Gutt, 10. klasse)

I tillegg kommer selve ubehaget med å se et dødt menneske.

Guttene peker her på den sårbarheten man utsetter seg for ved å jobbe med eldre og syke mennesker. Daglig risikerer man å være vitne til andre menneskers lidelser. Det spesielle med å være på et sykehjem er dessuten at de eldre som er der, er så gamle og skrøpelige at det er liten sannsynlighet for at det skal skje noen radikal forbedring av den generelle helsetilstanden deres. Tvert imot, enhver ny plage bærer bud om et underliggende forfall som ubønhørlig fortsetter.

Ellers er også dette et tema som gjenfinnes hos jentene:

Det kan også være en vanskelig jobb med tanke på alle situasjonene du må sette deg inn i. All smerten, sorgen og alle livene. (Jente, 10. klasse)

Arbeidspress

I mange av elevbesvarelsene kommer det frem et bilde både av at det å jobbe med eldre er mer enn vanlig slitsomt, og av at man i en slik jobb arbeider mer enn andre. Det innebærer for eksempel at man må jobbe på dager da andre har fri:

Det som er vanskelig er kanskje at man ikke har så mange dager fri som de andre har. (Jente, 10. klasse)

At arbeidsdagen kan bli lang, for eksempel fordi man må trå til på kort varsel til alle døgnets tider, dukker også opp som et tema:

Du må kanskje jobbe mye overtid hvis det trengs, og kanskje stå opp på natten for å dra på jobben hvis det er en krise. (Gutt, 10. klasse)

Forestillingene vi møter, går ut på at en typisk dag for en pleie- og omsorgsarbeider starter svært tidlig og går i ett uten mange pusterom. Yrket innebærer et jevnt slit som det virker lite attraktivt å skulle gå inn i.

Kjønn

De ansatte innen pleie- og omsorgssektoren er i stor grad kvinner, og arbeidsoppgavene som skal utføres, er beslektet med de som tidligere ble utført av kvinner i hjemmet. I hvilken grad spiller dette tradisjonelt kvinnelige som kan assosieres med feltet, inn i besvarelsene? Det skjer, men i mindre grad enn man kanskje kunne ha ventet. En jente i 10. klasse påpeker at det er flest kvinner som arbeider med dette:

Disse jentene, ja, det er flest jenter innenfor denne bransjen, har jeg stor respekt for. De jobber mye og hardt ... (Jente, 10. klasse)

En gutt på samme klassetrinn påpeker at bildet av sykepleien som et kvinneyrke også opprettholdes av tankeløs bildebruk:

Det er jo ikke rart at folk tror det er nesten bare damer [som er sykepleiere]. Utenfor sykepleierforbundets hus er det bare plakater av damer i sykepleierdrakt. Så det er kanskje noe å tenke på ... (Gutt, 10. klasse)

Mellom linjene hos denne gutten kan vi lese en kritikk av det rådende bildet av sykepleieryrket som et kvinneyrke. En av jentene følger opp ved å understreke at yrket passer like godt for menn som for kvinner:

Om en mann er like omsorgsfull som en kvinne, da spiller det ingen rolle om det er han eller en annen dame som kommer. (Jente, allmennfag)

Merk likevel at det er et lite forbehold i dette siste sitatet: Det er ikke sikkert at alle menn er like omsorgsfulle som kvinner. Og i en annen besvarelse, også skrevet av en jente på allmennfag, sies det eksplisitt at det ikke er tilfellet: «Trangen til å hjelpe mennesker» er mindre hos menn enn hos kvinner. En tredje jente mener at menn har større problemer enn kvinner med å skulle foreta intim kroppsvask av pasienter.

Men utover dette, er det for det meste stille. En gutt bryter imidlertid stillheten med stor kraft.

Jeg ser for meg at det er damearbeid å pleie syke og gamle. Jeg ser ikke for meg en normal gutt som velger et slikt yrke. (Gutt, allmennfag)

Synet som denne gutten uttrykker, er også kjent fra annen forskning. Menn som velger å gå inn i sykepleieryrket eller tilsvarende yrker, kan av og til uttrykke frykt for å bli oppfattet som feminine, eller de kan utsettes for kommentarer om dette fra andre (Harding 2005).

Det at slike kommentarer forekommer så sjelden i tekstene fra våre informanter, kan ha flere årsaker. En mulighet er at de rent faktisk ikke tenker at kjønn er relevant for temaet. En annen mulighet er at det kvinnelige ved pleie- og omsorgsyrkene er noe så selvsagt for elevene at det virker irrelevant å skulle kommentere det. I så fall betyr tausheten rundt dette ikke at yrkene ikke oppfattes som kjønnete, men tvert imot at de oppfattes som det i overveldende stor grad. Ellers kan vi merke oss at spørsmålene som danner utgangspunkt for elevenes besvarelser, ikke fokuserer eksplisitt på kjønn. Det vil si at elevene selv måtte ta initiativ til å gjøre kjønn til tema.

Et samfunnsperspektiv

I flere av elevbesvarelsene møter vi beskrivelser som ligger tett opp til dem som sirkulerer i mediene eller i den allmenne debatten rundt pleie- og omsorgssektoren. Det gjelder også denne:

Det er vel også veldig dårlig betalt [og] altfor få innen denne sektoren, så det blir hektisk for dem som er der. Ser også for meg at det kan bli veldig mye overtid, noe som ikke passer inn i folks allerede hektiske hverdag. Så konklusjon; slitsomt, hektisk og dårlig betalt. (Gutt, allmennfag)

Noen føyer også en form for samfunnskritikk til dette bildet:

Men det vanskeligste med en slik jobb er å være tilgjengelig når det trengs. Og kunne gi den omsorgen du faktisk kan gi, men som du ikke kan gi fordi Staten eller kommunen ikke gir midler nok til arbeidsplassen din. (Gutt, allmennfag)

Forfatteren inntar her det vi kunne kalle et samfunnsperspektiv, der spørsmålet ikke lenger bare er hva han selv vil, eller hva slags følelser pleie- og omsorgsfeltet vekker i ham, men der han forsøker å tenke helhetlig og samfunnsmessig ved å se på de politiske og samfunnsøkonomiske rammebetingelsene som pleie- og omsorgsyrkene opererer innenfor. Noen av dem som inntar dette perspektivet, argumenterer med at høyere lønn kunne løst

rekrutteringsproblemet. Mer interessant er det likevel å merke seg konflikten, som flere gir uttrykk for at de opplever, mellom innsikten i at «noen må jobbe i disse yrkene», og deres egen motstand mot å gjøre det.

Men jeg er glad for at ikke alle tenker som meg, for dette er et svært viktig yrke. Noen må tenke på de gamle. (Jente, 10. klasse)

Noen passer bedre til dette enn andre ...

En måte man kan forsøke å løse denne konflikten på, er ved å innføre en tanke om at pleie- og omsorgsyrkene passer bedre for noen enn andre. Dette skjer hos flere. Man kan for eksempel tenke seg at yrket passer for spesielt sterke personer. Andre peker på at man i en slik jobb må være mer enn vanlig hjelpsom, kommunikativ, energisk eller kanskje bare tålmodig. I motsatt retning går utsagn der de aktuelle jobbene reserveres for dem som på en eller annen måte mangler ambisjoner eller evner til å nå til topps andre steder:

Yrkene [...] krever kanskje ikke så mye av deg. [...] Om en person har potensialet til å bli f.eks. ingeniør, kan jeg ikke tenke meg at den personen ville funnet seg helt til rette i denne type yrker. For gjennomsnittet kan nok yrkene by på nok «utfordringer», dvs. at de får brukt evnene sine. (Gutt, allmennfag)

Utsagnet er interessant, for det berører spørsmålet om hva slags status pleie- og omsorgsyrkene har, sett gjennom ungdommens øyne. Her er det flere som tilskriver dem en lav status, til tross for at de samtidig også kan understreke at de er viktige i et samfunnsperspektiv. Likevel – de passer kanskje best for dem som ikke får til noe bedre. I det følgende utsagnet tas det helt ut:

Jeg skal bli noe bedre enn en sykepleier, hushjelp eller noe sånt tull. (Gutt, 10. klasse)

Skal de først jobbe innen helsevesenet, skal det være innenfor andre yrker, enten yrker som har et mer maskulint preg, eller yrker som har høyere status.

Jeg kunne tenkt å jobbe som lege, kirurg eller sykebilsjåfør, da. ;) Det virker som noen tøffe yrker. (Gutt, allmennfag)

Også her kan vi notere oss at flere av jentene signaliserer tilsvarende holdninger. «Jeg vil bruke livet mitt på å finne en litt mer interessant jobb enn å vaske gamle folk i rompa,» skriver en jente på allmennfag, og hun får følge av flere andre: For dem som har muligheten til det, finnes det langt bedre ting å ta seg til.

De positive sidene ved pleie- og omsorgsyrkene

De unges forestillinger om det å jobbe med eldre og pleietrengende er ikke bare negative. De mer positive forestillingene kan grovt sett kategoriseres under to hovedoverskrifter. Den første viser til det vi kan kalle en *altruistisk* orientering, og gleden man kan oppleve ved å hjelpe andre:

Det beste er nok å se at de gamle og syke får en bedre hverdag. (Gutt, allmennfag)

Dette motivet gjenfinnes også hos flere av jentene:

I tillegg så er det utrolig godt å vite at du er til hjelp for noen, at noen trenger deg! At det DU gjør, gjør andre bedre, friskere og gladere. Det gir en så utrolig god følelse. (Jente, helse- og sosialfag)

Den andre viser til ideen om at man i et slikt arbeid opplever meningsfulle møter, kanskje fordi de eldre har erfart mye og har mye å fortelle:

Innenfor disse yrkene er det jo ofte gamle mennesker som trenger hjelp, og jeg regner med at de har mange historier å fortelle. (Gutt, allmennfag)

Igjen er dette et motiv som gjenfinnes hos jentene:

Det beste med denne jobben må være alle de nye menneskene man blir kjent med, historier og forskjellig. (Jente, 10. klasse)

Andre positive forhold som nevnes, er at jobben er variert. Endelig fremheves de mange praktiske oppgavene som noe positivt. Hva man vurderer som positivt, er naturlig nok forbundet med hva man er interessert i, eller hva man trives med å gjøre. For en som ikke trives med teoretisk skolearbeid, men føler seg mer hjemme på den praktiske arenaen, kan det godt være at de overveiende praktiske oppgavene man som ansatt utfører på et alders- eller sykehjem, kan fremstå som noe positivt.

Diskusjon

Finnes det et potensial blant unge menn når det gjelder rekruttering til pleie- og omsorgsykker, spesielt innen pleie og omsorg for eldre? Empirien som dette prosjektet bygger på, synes å gi et nedslående svar. Bildet de unge mennene ser ut til å ha av disse yrkene, synes å vitne om en dypt forankret motstand mot å skulle gå inn i dem. Samtidig må det understrekes at også mange av jentene deler guttenes skepsis. Og mange av de dominerende forestillingene om yrket opptrer på tvers av kjønns grensene. Det gjelder ikke minst bildet av den overarbeidete og underbetalte pleie- og omsorgsarbeideren.

Et annet tema vi finner hos både jenter og gutter, er avskyen for de eldres kropp og forfallsprosessene som knytter seg til dem, og et generelt ubehag ved tanken på den intimkontakten man får med pasientene når man skal hjelpe dem på toalettet eller vaske dem. Det synes ikke som om denne avskyen kan knyttes spesifikt til ett kjønn. I vårt utvalg kommer denne avskyen sterkest til uttrykk hos guttene i 10. klasse, mens den blant dem som går i 1. klasse på allmennfaglig studieretning, kommer sterkest til uttrykk hos jentene. I det hele tatt finner vi at svært mye av det som artikuleres av negative forestillinger og holdninger til pleie- og omsorgsyrkene, finnes hos *både* gutter og jenter. I den grad motstand mot pleie- og omsorgsarbeid har vært et kjennetegn hos gutter og menn, kan vi slå fast at mange unge kvinner i dag deler den samme motstanden. I et rekrutteringsperspektiv er dette bekymringsfullt.

I den grad vi finner skillelinjer som er relevante for denne studien, går de derfor ikke så mye mellom guttene og jentene som internt blant jentene, det vil si mellom dem som deler guttenes negative forestillinger og holdninger, og dem som har et mer positivt syn, og som også selv kunne tenke seg en yrkesfremtid innen pleie og omsorg. Det er imidlertid lite å finne i jentenes tekster som kan gi nærmere holdepunkter for hva det er som skiller den ene gruppen jenter fra den andre. Det vi kan si, er at jentene på allmennfag synes å være mest lik guttene i deres holdninger, mens det blant jentene i 10. klasse og blant jentene på helse- og sosialfaglinja er flere som er positivt innstilt til å skulle arbeide med pleie og omsorg. Når det gjelder jentene på helse- og sosialfaglinja, kan vi ellers merke oss at de ser for seg et vidt spekter av yrkesmuligheter. Ved siden av syke- og hjelpepleieryrkene ønsker de å jobbe med barn og ungdommer, med psykisk utviklingshemmete, som ambulansesjåfører eller på apotek. Flere ønsker også å jobbe innen hud- og skjønnhetspleie. Det som imidlertid er påfallende blant jentene – og også blant guttene – på denne studieretningen, er et totalt fravær av utsagn som signaliserer avsky eller ubehag ved tanken på eldre eller syke mennesker, også når det mer spesifikt gjelder tanken på å vaske dem eller hjelpe dem på toalettet.

Dette er enda mer påfallende når vi tar i betraktning at slike avskyforestillinger er utbredt blant de jevnaldrende jentene på allmennfaglig studieretning. En interessant oppgave for videre forskning kunne være å undersøke nærmere hva denne forskjellen beror på.

Hva så med hypotesen om at det er det spesifikt kvinnelige ved pleie- og omsorgsyrkene som er årsaken til guttenes motstand mot eller mangel på interesse for dem? Her skal det argumenteres for at det med visse forbehold kan gis et bekreftende svar på spørsmålet. Verken *det mannlige* eller *det kvinnelige* er riktig nok entydige begreper (Butler 1990, Connell 2005). Derfor må det presiseres at det kvinnelige, som guttene – og mange av jentene – tar avstand fra, er en bestemt, historisk form for kvinnelighet. Den oppsto som følge av den sterke arbeidsdelingen mellom kjønnene som ble etablert i Vesten fra 1700-tallet, og som førte til at kvinner tilbrakte det meste av sin tid i hjemmet, mens mennene var ute og «erobret verden» (Solheim 2007). I hjemmet var kvinnene beskjeftiget med repetitive rutineoppgaver, ikke så ulike dem vi finner på et sykehjem, det vil si rydding og vasking, oppgaver knyttet til måltider og stell og omsorg for pleietrengende, enten det var barn, syke eller eldre. I dette inngikk også en høy grad av nærhet til kroppen og kroppens funksjoner i alle stadier av livsprosessen, inkludert fødsel, sykdom og død.

Til tross for at ungdommene selv ikke knytter sine egne utsagn eksplisitt til kjønn, kan det hevdes at ubehaget og kjedsomheten de knytter til sine forestillinger om omsorgsarbeid, innebærer en avstandtagen fra denne tradisjonelle formen for kvinnelighet. Som vi har sett, synes også et flertall av jentene å gjøre det samme. Dette siste innebærer ikke nødvendigvis at de tar avstand fra sin egen kvinnelighet, men det innebærer at de distanserer seg fra sider ved den historiske kvinnerollen som har dominert inntil nylig.²

Hva så med teorien om den subjektive frisetningen av enkeltindividene i det senmoderne? Hvis vi her for enkelthets skyld begrenser oss til ideen om at arbeidet tjener som arena for den enkeltes selvrealisering, kan det igjen argumenteres for at tekstene til en viss grad bekrefter både at dette er en idé som står sterkt hos flere av ungdommene, og at den bidrar til å skape motstand mot tanken på å sikte mot et arbeid i et pleie- eller omsorgsyrke, særlig innen pleie og omsorg for eldre. Her er det kanskje særlig ideen om disse yrkenes repetitive karakter og det at de er kjedelige som er mest relevant. Hvis de er så kjedelige, har de lite å tilby innen selvrealisering. Unntaket her er de som forbinder yrkene med muligheten til å lære mennesker å kjenne og lytte til interessante historier.

Mange markerer også motstand mot å gå inn i et pleie- og omsorgsyrke fordi de «sikter mot noe bedre», det gjelder også blant jentene. Vi kan imid-

lertid ikke automatisk konkludere med at alle som uttrykker dette, styres av ønsket om selvrealisering. Denne og lignende formuleringer er også konsistente med det som kan beskrives som en mer tradisjonalistisk karriereorientering. Denne karriereorienteringen tilhører ikke eksklusivt det senmoderne, den kan òg knyttes til tidligere epoker, og den innebærer primært at man søker å bedre sine økonomiske eller materielle livsforhold, uten at man nødvendigvis skal realisere seg selv gjennom arbeidet. Noen av dem som sikter mot «noe bedre», kan altså tenkes å tilhøre den gruppen som Krange (2004) beskriver når han fremholder at mange unges handlinger og holdninger fremdeles er forbundet med kulturer og strukturer som er overlevert fra modernitetens tidligere faser. Samtidig gir ikke tekstene grunnlag for å trekke bastante konklusjoner her.

Det kan være verdt å merke seg at de fleste av dem som sikter mot «noe bedre», er å finne blant elevene i videregående skole på allmennfaglig studieretning. Det at de har kommet inn her, betyr at de også rent faktisk har flere muligheter til å velge interessante studieførlop og senere yrker der de kan virkeliggjøre seg selv. Det kan se ut som om dette for elevenes vedkommende til dels også går hånd i hånd med en økt bevissthet rundt verdien av disse mulighetene.

Uansett hva det er som styrer de unges valg, ønsket om selvrealisering eller ønsket om høy inntekt, er det imidlertid klart at pleie- og omsorgsyrkene, særlig blant guttene, fremstår som lite relevante yrkesvalg. Hittil har vi ikke stilt spørsmål ved sannhetsgehalten i de unges forestillinger av disse yrkene. Det kan være at de gir både bedre inntekt og mer rom for meningsfull selvrealisering enn de unge er klar over. Det hjelper likevel lite så lenge de unges forestillinger er så negative.

Noter

1. *Menn i omsorgsykker* (MIO) driftes av Høgskolen i Telemark og har Sosial- og helsedirektoratet som hovedfinansierer. Hovedoverskriften til denne artikkelen er for øvrig satt sammen av to sitater fra elevtekstene.
2. Ifølge Tveit (2001) er det særlig «kalls»-bevisstheten hos kvinner i forbindelse med sykepleieryrket, ønsket om å ofre seg for andre, som er på vei ut.

Litteratur

- Bakken, R. (2004). *Mann i ingenmannsland. Et essay om menn og omsorg, hjemme og ute*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Dæhlen, M. (2001). *Usikre, dedikerte, engasjerte og distanserte. Om forventninger og motivasjon blant de nye studentene ved profesjonsstudiene*. Høgskolen i Oslo. Oslo: Høgskolen i Oslo, Senter for profesjonsstudier.
- Dæhlen, M. (2003). *Motivasjon og framtidstro. Bilder av sykepleierstudentene*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Senter for profesjonsstudier.
- Fauske, H. og T. Øia (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Heggen, K. (2004). *Risiko og forhandlinger. Ungdomssosiologiske emner*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Hemsley-Brown, J. og N.H. Foskett (1999). Career desirability: Young people's perceptions of nursing as a career. *Journal of advanced nursing*, 29 (6):1342–1350.
- Hjellbrekke, J. og O. Korsnes (2006). *Sosial mobilitet*. Oslo: Samlaget.
- Hjellbrekke, J. mfl. (2007). *Arbeid, kunnskap og sosial ulikhet*. Oslo: Unipub.
- Holter, Ø.G. mfl. (2008). *Likestilling og livskvalitet 2007*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Illeris, K.N. mfl. (2002). *Ungdom, identitet og utdanning*. Roskilde: Center for Ungdomsforskning.
- Jensen, K. mfl. (2002). Nye motivasjons- og meningsformer blant sykepleiere. I: Johannessen, K.I. og U. Schmidt (red.). *Verdier – flerfaglige perspektiver*, Trondheim: Tapir akademisk forlag, s. 18–32.
- Krange, O. (2004). *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Malterud, K. (2004). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning – en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roalsø, K.M. (1997). *Ungdoms levekår i 1990-årene*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Rossov, I. (2003). Ungdommen nå til dags – tall fra «Ung i Norge 2002». *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3 (1):89–97.

- Schreiner, C. og S. Sjøberg (2006). *Jeg velger meg naturfag! (Hvem gjør egentlig det?) En studie av ungdoms prioriteringer ved valg av utdanning og yrke*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Seljestad, L.O. (2003). Frisatt eller forankra? *Sosiologi-nytt*, (3):7–18.
- Solheim, J. (2007). *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax.
- Stjernø, S. (2008). *Sett under ett. Ny struktur i høyere utdanning*. Oslo: Departementenes servicesenter.
- Stokes, H. og J. Wyn (2007). Constructing identities and making careers. Young People's Perspectives on Work and Learning. *International Journal of Lifelong Education*, 26 (5):495–511.
- Tveit, B. (2001). *Yrkesmotivasjon i sykepleie. En studie av sykepleieres motivasjon, identitet og legitimeringsforsøk i det senmoderne samfunnet*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Senter for profesjonsstudier.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2006). *Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Ziehe, T. mfl. (1993). *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Summary

Your country needs you! But it's not always pleasant...

How young people feel about working as nurses or nursing assistants

Young men between the ages of 16 and 18 are extremely reluctant to envision themselves as pursuing a career in nursing or professional care in general, and particularly within the field of care for the elderly. They imagine work within this field to be not only exhausting and underpaid, but also a health risk. Furthermore, the idea of elderly bodies and their physical decay makes the young men feel uncomfortable. It is, however, difficult to determine whether or not these attitudes are related to gender, as most of these ideas and attitudes are also expressed by young women of the same age, indicating that the desire of women to work within the nursing professions might also be decreasing. The study is based on written school assignments from 63 young men and 105 young women from three municipalities in Telemark, Norway.